

CONTES A LA VORA DEL FOC (III): RIBA-ROJA D'EBRE

NÚRIA GRAU POYO

Secció de Lingüística i Literatura del CERE

Filòloga, correctora editora

ÀNGELS PÉREZ TARRAGÓ

Secció de Lingüística i Literatura del CERE

Filòloga, professora de llengua catalana i literatura

RESUM

Aquest article és un recull de contes tradicionals de Riba-roja d'Ebre, en el qual es presenta la transcripció de cadascun dels documents etnopoètics recollits i la seua corresponent anàlisi narratològica. Els resultats d'aquesta investigació són, en aquest cas, un total de cinc contes recollits, que hem pogut catalogar segons el sistema internacional de tipus ATU (Uther 2004): 1. "Lo moixonet"; 2. "Lo llop, la raboseta i la gerreta de mel"; 3. "Los músics de Bremen"; 4. "[Sense títol]"; i 5. "[Sense títol]".

INTRODUCCIÓ

En el número 19 de la *Miscel·lània del CERE* encetàvem aquesta sèrie d'articles dedicats a recuperar una mostra dels contes o les rondalles coneguts a les nostres poblacions, els quals, en aquell cas, eren recollits a Flix. En aquesta ocasió, presentem el treball de transcripció dels contes recollits a Riba-roja d'Ebre, aprofitant l'avinentesa que la publicació d'aquest article s'escau en el marc de la *Miscel·lània* dedicada a aquesta població. (Podeu veure la definició dels objectius i els conceptes utilitzats en aquest estudi a Grau i Pérez, 2008).

METODOLOGIA

Aquest recull de contes segueix el mètode de la investigació en etnopoètica, a través de l'entrevista, enregistrada magnetofònicament, i la catalogació en les corresponents fitxes de documents etnopoètics. En aquest cas, les informants

van ser Maria Aguilà Puig, natural de Riba-roja i mestressa de casa, de 68 anys d'edat, i Maria Dolors Munté, també natural de Riba-roja i mestressa de casa, de 77 anys d'edat. L'enregistrament d'aquests textos es va realitzar durant el mes de març de 2010. En aquest punt, volem agrair la col·laboració i la predisposició de les informants, sense les quals aquests contes no ens haurien arribat fins als nostres dies i aquest treball no hauria estat possible, així com el suport de les persones que ens han ajudat a contactar-hi, especialment Teresa Corcuera, presidenta de l'Associació de Dones.

La primera part d'aquest treball, doncs, és la transcripció escrita dels textos, tot conservant-ne els trets lingüístics característics propis de les poblacions riberenques. Els criteris que hem seguit a l'hora de transcriure els contes han estat els que recomana Carme Oriol Carazo (2002), professora del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili, en el seu llibre *Introducció a l'etnopoètica*, que es basen, fonamentalment, en el respecte absolut per les opcions lingüístiques dels informants i en un criteri de tipus ortogràfic, tot mantenint trets fonètics, morfològics i sintàctics que sovint no han estat acceptats en un registre formal de la llengua normativa, així com barbarismes (amb fonètica catalanitzada o no), de manera que només s'eliminen els errors que el mateix informant esmena espontàniament o les falques lingüístiques, que no aporten informació a la narració i en dificultarien la lectura.

En la segona part del treball, hi ha l'anàlisi narratològica del conte. Per fer aquesta anàlisi ens basem en el sistema internacional de tipus ATU (Uther 2004). L'índex internacional, iniciat pel folklorista finès Antti Aarne i publicat per primera vegada el 1910, actualment es troba en la seua quarta edició: *The types of international folktales*, a cura de Hans-Jörg Uther (la segona [1928] i la tercera [1961] havien estat revisades pel folklorista nord-americà Stith Thompson). La nostra referència més propera n'és l'adaptació dins el marc de la rondalla catalana que n'han fet Carme Oriol i Josep M. Pujol (2003 i 2008). Aquest índex permet als folkloristes d'identificar el tipus a què pertany una rondalla concreta i, entre altres coses, en facilita els estudis comparatius.

CONTES DE RIBA-ROJA D'EBRE

1. "Lo moixonet"

Diu que hi havia un moixonet que anava per un camí i una serp se li anava a menjar los fillets.

I va un mostí de ca Moricio, que ere una casa del poble, i mate la serp. I en agraïment lo moixonet li pregunta que què vol que li doni. I ell li diu:

—Un tip de fesols i arròs, un tip de pa tou, un tip de vi i un tip de riure.

—Bueno, ja te'l donaré. Demà véns al camí de l'era de Borra —diu— i m'esperes allí.

I el gos va anar cap allí i la mossa de Borra anava a portar lo dinar als que estaven a l'era batent.

I lo moixonet se li va ficar davant i començave a fer-li tonteries, a poquetet a poquetet. I ella al veure'l:

—Aviam si l'agafo.

Deixe el cistell a terra i va per agafar el moixonet i es distreu en lo moixó, i el gos se li menge els fesols i l'arròs que portave al cistell.

I el moixonet a quan va veure que el gos ja marxave va pegar el vol i va marxar.

I la mossa quan va anar allí se va trobar que del cistell se li havien menjat lo dinar.

Se tornen a trobar i li diu:

—Bueno, ara et faràs un tip de pa tou.

—Pues demà vine a tal hora al forn de la vila.

I al forn de la vila estaven les dones que triaven lo pa. Senyalaven lo pa i cada una el tirave a la seua cistella. I el moixonet entre dins, i els hi fa el mateix: d'un cistell a l'altre d'allò les fa marxar a totes detràs del moixonet i el gos se fa un tip de pa.

Hasta que marxe i torne a passar el mateix.

I bueno, diu:

—Ara, pues un tip de vi.

—Pues bueno. Pel tip de vi anirem al camí de la Fatarella.

Que hi havie un de casa Gori que tenie una taverna i venie de buscar vi.
Diu:

—Mos trobem allí i d'allò.

I baixave el senyor en dos bots de vi, i lo moixonet se li fique per damunt:

—Ai, este moixonet, quines ganes té de jugar!

Li torne el cop amb el totxo i rebenten lo bot, rebenten lo bot i el gos se fa un tip de vi.

I después li faltave lo tip de riure. I li va dir:

—Pues bueno, anirem a l'era del Campo, véns allí i d'allò. I a l'era del Campo estaven batent, i el moixonet se fique al cap d'una dona, i venga d'allò. I el seu home:

—Ai, que tens un moixonet al cap! Cuidado que aquí...

I agafe la forca i li pegue, i el moixó marxe i el gos se fa un tip de riure.

I així s'acabe el conte.

2. “Lo llop, la raboseta i la gerreta de mel”

Eren lo llop i la rabosa que anaven a plegar ametles [i es van trobar una gerreta de mel que la van amagar a una cova]. Quan fee un rato que plegaven ametles, la raboseta començave:

—Què maaaaane? Què maaaaane?

—Que us criden, comare raboseta?

—Sí, compare llopet. Me criden a fer fillols. —Fer fillols ere a batejar un crio.— Me criden a fer fillols.

—Au, aneu, aneu, que perdons guanyeu!

I marxave. I després ella anave a la cova i es menjave la mel i tornave, i a quan tornave li die [el llop]:

—Ja esteu aquí, raboseta?

—Sí.

—I com li heu posat?

I ella li die:

—Començadet, Començadet!

—Ai quin nom tan boniquet!

I continuaven plegant les ametles i tornave:

—Què maaaaane? Què maaaaane?

—Que us criden, comare rabosa?

—Sí, compare llopet, me criden a fer fillols.

—Au, aneu, aneu, que perdons guanyeu.

I tornave a la mel i tornave cap allí.

—I com li heu posat?

I ella li die:

—Mitjanadet, Mitjanadet!

—Ai quin nom tan boniquet!

I continuaven plegant les ametles i tornave:

—Què mane? Què mane?

—Que us criden, comare rabosa?

—Sí, compare llopet, me criden a fer fillols.

—Au, aneu, aneu, que perdons guanyeu.

I tornave a la mel i tornave cap allí.

—Com li heu posat?

I ella li die:

—Acabadet, Acabadet!

—Ai quin nom tan boniquet!

I així ho va fer tres vegades hasta que es va acabar la mel. I a quan se va acabar la mel, un dia diu:

—Bueno, mos hem d'anar a menjar la mel.

Van anar a menjar la mel i troben la gerreta buida. I la raboseta li diu:

—Ja te l'has menjat tu! —al llop.

I el llop:

—Jo no me l'hai menjat.

Que te l'has menjat tu, que me l'hai menjat jo, que te l'has menjat tu...
Diu [la raboseta]:

—Mira, saps què? Mos gitem a fer migdiada, al sol, i a qui se li regali el melic, aquell és que s'ha menjat la gerreta de mel.

I es giten los dos, i a quan lo veu ben adormit, va, suque la mel que quedave a la gerreta i li munte el melic. I después va fer veure que es despertave, ella, la raboseta. I ell també lo desperte i li diu:

—Veus, t'has menjat tu la mel, jo no. Sí! Que tens lo melic...

—Ah! —diu—, pues potser sí que me l'hauré menjat!

3. "Los músicos de Bremen"

Un gall marxe de casa perquè ha sentit parlar als seus amos que el matarien per a la Festa Major per a fer caldo. I marxe de casa i anant pel carrer se trobe en un gosset. I el gosset li diu que també marxe de casa perquè ja és molt vellet i els amos ja no el volen i marxe.

—Pues, ai! Anem junts.

I van caminant, caminant i después se troben a un ruquet, també ere molt vell i també marxe de casa. [Es van trobar pel camí també una cabreta i un gatet que els passava el mateix.]

Marxen, van pel bosc i veuen un llum i quan veuen aquell llum, un diu:

—Mira, allà hi ha una casa. Anem-hi!

I van allí, en aquella casa, i:

—Aviam lo que hi ha?

I primer es pose el ruc, después se pose la cabreta damunt del ruc, lo gosset damunt de la cabreta, después se pose lo gatet i después se pose lo gall. I miren dintre. I eren uns lladres que s'estaven repartint un botín que havien pres.

I ells comencen: lo ruc a bramar, la cabra a belar... tots comencen a d'allò... I els lladres s'assusten i marxen.

I a quan fa un rato que han marxat [un dels lladres] diu:

—Ai que tontos que som! Hem marxat i no hem vist ni qui hi havie ni qui no hi havie. Tornem-hi!

I se'n tornen allí, se'n tornen allí, i pugen les escales.

Hi va un, perquè els altres no hi volen anar, i un que és més valent hi va, i a quan pugen les escales, lo gos li mossegue, se'n va al foc per si hi tenien d'allò i a la que va a escarabar el foc, lo gat li fa una esgarranyada a la cara. Mire cap dalt a la ximenea i el pollastre se li cague a la cara. Marxe, i a quan arribi al corral [la cabreta amb les banyes lo punxe] i después quan va a sortir lo ruc li pegue dos patades i el tire per la capdarrera.

I quan arribi allà [on eren los altres lladres esperant-lo], li diuen:

—Bueno, bueno, qui hi havie?

—Oi, oi! M'han fet molt mal. Anava a pujar els escales i m'han pegat una mossegada a la cama; hai anat per d'allò al foc i una vella m'ha esgarapat la cara; una altra m'ha tirat l'aurinal per la ximenea i, a quan anava a marxar, una vella en una forca pallera m'ha tirat per la capdarrera! Que ere la cabra amb les banyes!

4. [Sense títol]

No sé com se diu aquell conte, aquell que ven l'ànima al dimoni. No sé com se titulae, que n'hi ha un [home anomenat Martí] que és molt vell i es va a morir [està a punt de morir] i diu:

—Ara, per no mori'm me vendria l'ànima al dimoni.

I es presente el dimoni i li diu:

—Bueno, pues te deixo quedar aquí, però después has de vindre amb mi.

I a quan passen uns anys, lo va a buscar i li diu:

—Martí!

—Què?

—Que ja ha passat lo plaço que em vas vendre l'ànima, te la vinc a buscar.

I li diu:

—Ah, sí? Pues puja, puja les escales.

Li havie preparat a la d'allò dels escales, com un pegamento, i el dimoni es quede pegat allí. I a quan se quede allí, que no podie pegar, Martí diu:

—Eh! Correu! Barres de foc pel cul a dins! —al dimoni.

I venga barres de foc pel cul a dins. I el dimoni:

—Deixa'm! Deixa'm! Martí, deixa'm! Ja tornaré! Mira, te dono deu anys més, ja tornaré, ja tornaré!

Bueno. I torne, al cap de deu anys:

—Bueno, ara ja s'ha acabat lo plaço. Te vinc a buscar.

I torne, i li diu:

—Pues bueno, ara anem a passejar que t'ensenyaré el meu jardí, que tinc uns arbres no sé què, no sé quantos.

I va a un arbre i li diu:

—Mira quin fruit més bonic.

I [el dimoni] es quede pegat a l'arbre. I quan lo té pegat a l'arbre torne a cridar:

—Eh, nois! Veniu! Barres de foc pel cul a dins, i barres de foc pel cul, a dins del dimoni.

I bueno, i el dimoni marxe, marxe tot d'allò i marxe i diu:

—Bueno, no en surto.

I arribe que a Martí ja el deixe. I arribe que es fa molt gran i es morix. I es morix i va i se'n va cap al cel. I sant Pere li conteste:

—Qui ets?

—Martí.

—Aquí no et volem. Torna-te'n cap baix que aquí no et volem, que no t'has portat bé.

I se'n va cap al purgatori. I al purgatori tampoc lo volen. I se'n va cap a l'infern. I truque a l'infern i li conteste el dimoni:

—Qui hi ha?

—Martí.

—Martí? Marxa que aquí no et volem, marxa que aquí no et volem!

I se'n torne cap dalt al cel, i en un moment que sant Pere estave descuidat se fique en un raconet i així està Martí, en un raconet del cel.

5. [Sense títol]

Un pagès pujave [del Pradell], d'una finca i trobe a un que estave serrant un ametler i li diu:

—Cauràs de l'ametler!

I ell li diu:

—No, no cauré.

—Sí que cauràs. I no tardaré gaire a estar fora que cauràs.

I clar, serrave, i s'estave sentat a la banda de fora de la rama i al cap d'un moment: boom! A terra.

I diu:

—Oh! Com ho ha endevinat això? Potser sabrà el dia que m'hai de morir.

I li diu:

—I a quan te moriràs?

—A quan me moriré? Ja que em dius això, a quan me moriré? A quan lo ruc farà tres pets.

I les finques estes pugen una costa molt gran, i ell pujave agafat a la coa del ruc i va, i el ruc fa un pet:

—Ai!

Fa un altre pet:

—Ai!

I quan fa tres pets, diu:

—Ja m'hai mort!

I cau a terra. I com que ja s'havie mort cau a terra. I l'agafen i el fiquen en un canís i el porten cap a casa i a quan arriben al cantó de Futxo un die:

—Si tirem per este carrer?

I l'altre die:

—No, tirem per l'altre.

Que si per este... Eren dos carrers i los que portaven lo canís dien si per este carrer, si per l'altre, i el que estave mort diu:

—Jo, quan era viu, tirava per este.

Solten lo canís i diuen:

—Pues ara que ets mort, marxa tu sol!

ANÀLISI NARRATOLÒGICA

D'entrada, hem de dir que, sens dubte, els tres primers contes pertanyen al gènere de les rondalles d'animals i, de fet, en alguns casos en són paradigàtics. Narratològicament, tenen una estructura senzilla, que presenta una interacció entre personatges animals: el moixó que demostra enginy davant el gos, la rabosa que pren el rol del murri i el llop que n'esdevé la víctima o el grup d'animals que sorprenen els lladres. És l'estructura típica de la facècia, que conté sempre un toc d'enginy per part d'algun dels personatges, que consisteix a fer veure la realitat a l'altre d'una manera que no és i, sovint, aprofitar-se'n o sortir-se amb la seua.

Si analitzem en profunditat cada conte, podem dir que el primer, "Lo moixonet", correspon al tipus ATU 223 (*The Bird and the Jackal*), AT 248A* ("L'astúcia de l'ocell", *The Clever Bird*); el segon, "Lo llop, la raboseta i la gerreta de mel", és el tipus ATU 15 ("La guineu, el llop i la gerreta de mel", *The Theft of Food by Playing Godfather*), i el tercer, "Los músics de Bremen", s'inclou en el tipus ATU 130 ("Els animals van de viatge", *The Animals in Night Quarters*). Sobretot de la segona rondalla, n'hem trobat diverses versions a la comarca i diferents contes en què els protagonistes són igualment el llop i la rabosa. També, en un territori culturalment proper com és la Franja (*Blat Colrat!*: 1997), hi trobem documentada una variant semblant de la fórmula que es va repetint per mostrar l'enginy de la rabosa: "Em criden a ser padrineta" (equivalent de "Me criden a fer fillols"). Finalment, cal dir que en aquests contes hi destaca sempre la mateixa moralina, que es podria resumir en aquestes paraules: "Val més enginy que força".

El quart conte, a primer cop d'ull, sembla que s'hagi d'inscriure dins del gènere de rondalles del gegant beneit, en el sentit d'enganyar el Diable amb subterfugis. Amb tot, si n'analitzem la història veiem que es pot tractar d'una combinació d'arguments, que es dona sovint en algunes rondalles. Aquesta diversitat de tipus mesclats ens mostra, d'una banda, la vitalitat de la rondalla, i de l'altra, la gran capacitat narradora de la informant, que pot anar lligant arguments per modificar el seu relat en funció de la situació i del públic. En aquest cas, l'argument del conte podria ser una mescla del gènere de rondalles meravelloses i d'animals. Principalment forma part del tipus ATU 330 (*The Smith Outwits the Devil*), AT 330A ("El ferrer i el Diable", *The Smith and the Devil*), però conté algun element lligat al tipus ATU 152A* ("El llop escaldat", *The Wife Scalds the Wolf*), pel que fa a l'ús de la pega per espantar l'enemic.

El darrer conte forma part del gènere de les contarelles, és a dir, dels relats populars i senzills amb solucions sovint destinades provocar el riure. S'inclou clarament en el tipus ATU 1313A ("El beneit creu la falsa predicció de mort", *The Man Takes Seriously the Prediction of Death*).

BIBLIOGRAFIA

AARNE, Antti; THOMPSON, Stith (1961): *The types of the folktale*. Suomalainen Tiedeakatemia, Hèlsinki. [AT]

GRAU, Núria; PÉREZ, Àngels (2008): "Contes a la vora del foc (I): Flix". *Miscel·lània del CERE*, 19: 221-228.

ORIOL, Carme (2002): *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Cossetània Edicions, Valls.

ORIOL, Carme; PUJOL, Josep M. (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, Barcelona.

ORIOL, Carme; PUJOL, Josep M. (2008): *Index of catalan folktales*. Academia Scientiarum Fennica, Hèlsinki.

QUINTANA, Artur, ed. (1997): *Bllat Colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça*. Instituto de Estudios Altoaragoneses / Institut d'Estudis del Baix Cinca / Institut d'Estudis Ilerdencs / Diputació General d'Aragó, Calaceit, vol. I, p. 82.

UTHER, Hans-Jörg (2004): *The types of international folktales. A classification and bibliography. Based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. Academia Scientiarum Fennica, Hèlsinki. 3 vols. [ATU]